

Právo a životné prostredie v širších súvislostiach

Dámy a páni,

som rád, že tu môžem byť, pretože mám rád konferencie *FORUM 2000*. Prečo? V prvom rade pre etické, filozofické a vizionárske zameranie Václava Havla a jeho úsilie ísť za hranice každodenného. V takomto havlovskom zmysle je právo nielen právo, životné prostredie je viac ako len životné prostredie v bežnom zmysle slova a vzťah medzi právom a životným prostredím je viac, než ako by sa nám mohlo zdať na prvý pohľad.

Vychádzajúc z vlastnej skúsenosti dovoľte mi začať svoju krátku prezentáciu pokusom zmapovať deficity v environmentálnom práve a jeho uplatňovaní v regióne strednej a východnej Európy.

V čom je problém?

Ak akceptujeme fakt, že uplatňovanie práva v bývalých komunistických krajinách je komplikovanejšie než v tradičných demokraciách, tak to platí ešte viac vo sfére životného prostredia, pretože je to jedna z najmladších právne relevantných oblastí nášho života a tiež preto, lebo otázky životného prostredia sa zväčša nepovažujú za také dôležité, ako napr. hospodárska kriminalita či trestná činnosť spojená s bezprostredným fyzickým násilím. Nedostatočná rozvinutosť a autorita občianskej spoločnosti v post-komunistických krajinách je ďalšou príčinou deficitov v tejto oblasti.

Od vstupu do Európskej únie je náš právny systém viac-menej kompatibilný s právnym systémom EÚ, a to vo všetkých sférach, vrátane environmentálnej. To znamená, že v tomto hlavný problém nie je. Naše environmentálne zákony a iné právne normy nie sú ani príliš stručné či málopočetné. Veď napríklad počet a rozsah analogických právnych predpisov v takom Švajčiarsku je podstatne nižší, ale prax ochrany životného prostredia a prírody sú napriek tomu oveľa lepšie ako naša.

Tak v čom je teda problém? Túto otázku by bolo možno lepšie položiť psychológom či sociológom, než právnikom, legislatívcom a environmentalistom. Podľa môjho názoru ide o kombináciu, či dokonca synergiou viacerých príčin, ako napríklad:

- vplyv korupcie a klientelizmu,
- slabé právne (po)vedomie spoločnosti vrátane väčšiny jej reprezentantov,
- postupná devalvácia environmentálneho práva, napríklad cestou presunu reálnej legislatívnej sily z písaného práva do rúk byrokratov,

- prax výnimiek,
- nízka pozícia životného prostredia v agende politických strán, vlád, parlamentov...,
- nedostatočná účasť verejnosti na rozhodovaní a kontrole moci,
- malý záujem investigatívnych žurnalistov o túto oblasť,
- stereotypy tradície a mentality nerešpektovania zákonov a právneho „bezvedomia“,
- nedostatočný tlak zahraničia (napr. EÚ, a to aj v prípade, že sú porušované európske environmentálne právne normy).

Ale všeobecným problémom je – podľa môjho názoru – celkový nedostatok poznania a povedomia v prípade elít - od politických až po intelektuálne - čo sa týka záležitostí životného prostredia. Absencia seriózneho záujmu moci zlepšiť stav životného prostredia a nedostatok pochopenia, úcty a pozitívneho prístupu k prírode, krajine a životnému prostrediu. Správanie sa elít v tejto oblasti logicky napodobňuje aj bežná verejnosť.

Ak sa však mám vrátiť späť ku vzťahu medzi životným prostredím, právom a zodpovednosťou v rámci danom týmto panelom a duchom tejto konferencie, potom bude zrejmé, že jedným z hlavných zdrojov problémov je dôraz kladený len na ľudské slobody a práva bez ohľadu na skutočnosť, že druhou stranou tej istej mince je naša zodpovednosť a povinnosti (je to také pochopiteľné po desaťročiach potláčania ľudských práv a slobôd v našom regióne, ale zároveň neakceptovateľné a neudržateľné z pohľadu budúcnosti). Stále sme tiež nedokázali uspokojivo vyriešiť problém, ako urobiť subjektom práva aj mimoludskú prírodu, hoci máme Chartu Zeme a s inšpiratívnym návrhom na riešenie prišiel v roku 1990 aj spisovateľ Ludvík Vaculík vo svojej skvelej eseji nazvanej *Jinou ústavu*.

Čelíme globálnemu paradoxu: nikdy v histórii ľudstva neboli naše spoločné statky (ang. commons) - ako je napr. klíma či svetový oceán - viac ohrozené a spoločná akcia na záchranu nášho životného prostredia viac potrebná, ako práve dnes. A zároveň, pravdepodobne nikdy v minulosti prepiaty individualizmus, egoizmus, posadnutosť materiálnou spotrebou a hedonizmus neboli také masové, všeobecne tolerované, či dokonca oslavované. Súčasťou tohto globálneho paradoxu je aj to, že už dávno sa náš bohatý priemyselný sever planéty necítil byť taký ohrozený chudobou a neschopný čeliť svojim finančným a ekonomickým problémom ako práve teraz, keď sa od neho očakáva, že začne účinne pomáhať ostatným.

Aká je naša súčasná situácia tvárou v tvár vyššie povedanému? Hľadá sa globálny subjekt, líder či trendovo povedané hráč s dostatočnou autoritou a silou prekonať tradičné individuálne, skupinové či národné sebestvo. Kto v rámci globálneho spoločenstva má najväčšiu zodpovednosť a zároveň autoritu i reálne možnosti v tejto oblasti?

Subjektom zodpovedným za životné prostredie v štruktúre OSN je Program OSN pre životné prostredie – UNEP. Ale UNEP nemá dost' prostriedkov, autority a kapacít plniť túto úlohu uspokojivým spôsobom. Všetci cítíme, že UNEP nie je adekvátnym pilierom v systéme OSN a že je potrebné ho reformovať, posilniť a urobiť ho rovnocenným s ostatnými piliermi: bezpečnostným, sociálnym, či ekonomickým – čo bolo hlavným posolstvom prejavu, ktorý predniesol na Summite Zeme v Riu vedúci československej delegácie Josef Vavroušek.

Najvyšším postaveným subjektom vo sfére svetového práva je Medzinárodný súdny dvor v Haagu, ale tento sa takmer nikdy nezaoberal záležitosťami životného prostredia, čo je ďalším nepriamym dôkazom deficitov vo sfére medzinárodného environmentálneho práva.

Čo sa týka regiónov v zmysle členenia OSN, región EHK OSN (angl. UNECE, ktorý zahŕňa Európu a Severnú Ameriku plus štáty bývalého Sovietskeho zväzu) a hlavne jeho relevantné inštitúcie musia byť globálnymi lídrami vo sfére ochrany životného prostredia. Je to niečo ako ich historická povinnosť či údel, a to hneď z viacerých príčin:

V prvom rade tento región spotrebúva najväčšiu časť globálnych zdrojov. V priebehu nedávnej histórie vyprodukoval enormné množstvo environmentálneho znečistenia. Zároveň disponuje najrozvinutejšou výskumnou základňou a najdokonalejšími technológiami. A napokon – napriek súčasnej kríze – aj najlepšimi finančnými zdrojmi.

Navyše, keď už hovoríme o práve a demokracii, práve tento región je kolískou práva a demokracie v modernom zmysle slova.

Vedúce krajiny regiónu EHK majú rozhodujúcu zodpovednosť za dominantný globálny ekonomický model súčasnosti ako aj za celkové fungovanie dnešného sveta. Majú tiež vedúce postavenie v medzinárodných finančných a iných inštitúciách.

Tento región poskytuje dostatok ako pozitívnych, tak aj negatívnych príkladov, ktoré môžu slúžiť ako inšpirácia i ako memento pre ostatné regióny.

Z týchto i ďalších dôvodov je normálne a pochopiteľné, že najmä EÚ, ako kľúčová súčasť regiónu EHK, hrá v posledných desaťročiach vedúcu úlohu na poli ochrany životného prostredia a trvalo udržateľného rozvoja. Okrem iného sa tu pred viac ako 20 rokmi zrodila aj

idea procesu *Životné prostredie pre Európu*, a to v časovej i vecnej súvislosti s prípravným procesom pred Summitom Zeme v Rio de Janeiro. Z toho vyplýva, že neapelujeme na nič nové, len na zlepšenie, prehĺbenie a posilnenie už jestvujúce angažmán EHK v globálnych procesoch.

Čo sú – podľa nás – výzvy pre blízku i vzdialenejšiu budúcnosť?

Formulovať medzinárodný environmentálny poriadok oveľa precíznejším a koordinovanejším spôsobom a zlepšiť jeho uplatňovanie a vymáhateľnosť.

Podstatne zefektívniť donucovacie mechanizmy v prípade všetkých environmentálne relevantných medzinárodných dohovorov a iných dokumentov.

Posilniť pozíciu životného prostredia v štruktúre OSN a urobiť všetky inštitúcie, pôsobiace v environmentálnej oblasti, oveľa vplyvnejšími a účinnejšími.

Zlepšiť mieru uvedomenia si spoločných globálnych statkov (commons) a podporiť globálny étos v tejto oblasti.

Podporiť ducha globálnej environmentálnej solidarity a empatie v protiklade so sebeckvom na všetkých úrovniach.

Na záver by som rád vyjadriť potešenie z toho, že na konferenciách FORUM 2000 sa týmto problémom a výzvam venuje stále väčšia – aj keď podľa mňa stále ešte nie dostatočná – pozornosť.

Ďakujem za pozornosť!

Mikuláš Huba, Konferencia FORUM 2000, panel *Právo a životné prostredie*, Praha, 10.10.2011